

De betekenis van het Tilburgs stadsrecht

door Martin de Bruijn en Ineke Strouken

Over het Tilburgs stadsrecht wordt vaak smalend gesproken. Het werd verleend in . . . 1809, tijdens de verlamdende druk van het continentaal stelsel, door een koning die weliswaar een broer van de grote Napoleon was, maar toch eigenlijk niet meer dan diens zetbaas. In de volksmond werd hij 'lamme Louis' genoemd, waarmee zowel zijn lichamelijke als zijn politieke handicap plastisch waren uitgedrukt. Toegegeven, de Fransman toonde zich begaan met het hem toegeschoven volk, bevorderde kunsten en wetenschappen en stond zelfs naar vermogen ontduiking toe van de voor de handel funeste economische politiek van zijn broer. Maar wat kon dan nog op dat tijdstip en onder die belabberde omstandigheden een stadsrechtverlening voor zin hebben?

'De belangrijkheid van het dorp Tilburg'

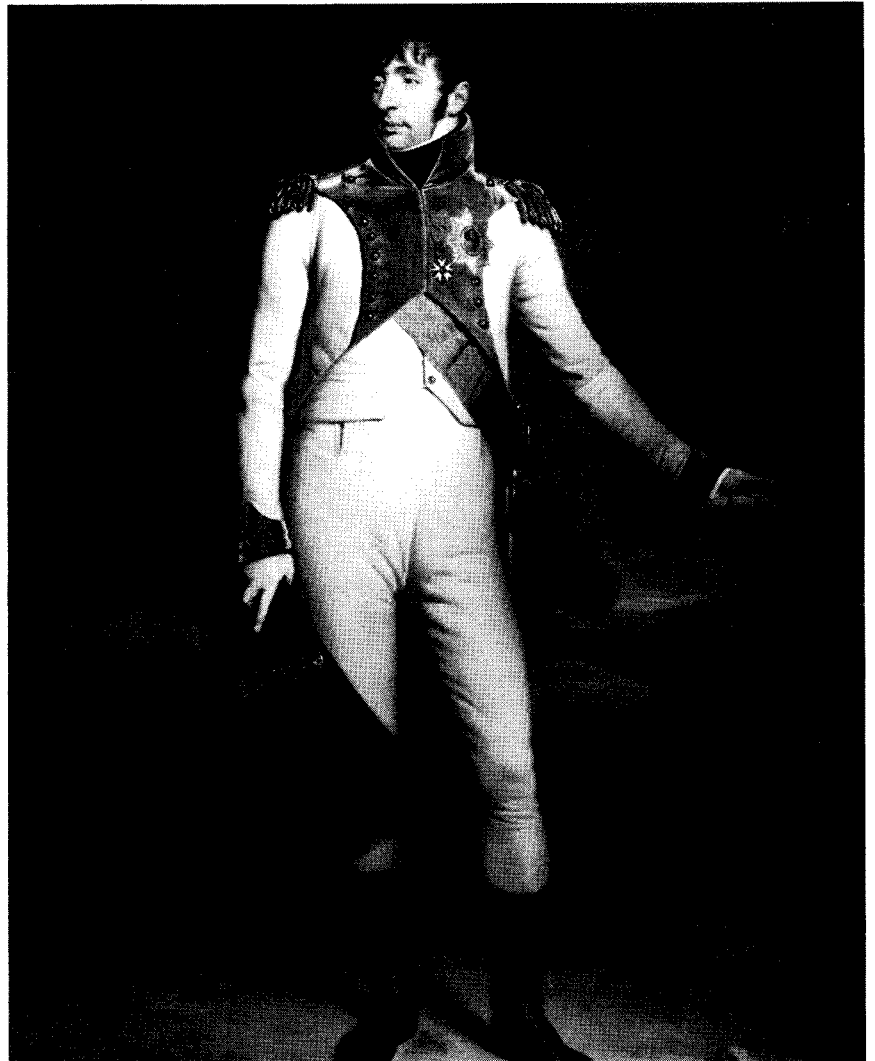
In het koninklijk decreet van 'den 18 van grasmaand van het jaar 1809', waarbij Tilburg 'onder de steeden van het rijk gerangschikt' werd, werden als redenen voor die eer genoemd 'de belangrijkheid van het dorp Tilburg' en het feit 'dat deszelfs bevolking meer dan 9000 zielen' bedroeg.¹⁾

Dat bevolkingsaantal daargelaten, waaruit kan die 'belangrijkheid' verder hebben bestaan? In politiek opzicht is de ontwikkeling van Tilburg bescheiden geweest. De ontbinding van de prefeodale heerlijkheid Tilburg in de dertiende eeuw en de verheffing daaruit door de Brabantse hertog van zijn 'opidum' Oisterwijk tot vrijheid – een status tussen die van een stad en een dorp in – zette West-Tilburg, zoals het huidige Tilburg toen heette, op achterstand.²⁾ Toch behield het dorp, samen met Goirle, door de eeuwen heen de hoge jurisdictie, de straffen 'aan lijf en lid', eerst als hertogelijk dorp,³⁾ tussen 1387 en 1613 als pandheerlijkheid en vervolgens, tot de afschaffing van de heerlijke rechten in 1795, als heerlijkheid.⁴⁾ De rechten van de (pand)heren stonden in het hertogdom Brabant een redelijke mate van autonomie op velerlei gebied niet in de weg en zelfs onder het straffe bewind van de raad van state tijdens de republiek der Verenigde Nederlanden werd nog ruimte voor eigen wetgeving, bestuur en rechtspraak gelaten.⁵⁾ In 1575, toen de tachtigjarige oorlog in alle hevigheid woedde, had Tilburg bovendien van koning Filips II jaar-

en weekmarkten verkregen, zodat het dorp ook op het terrein van de handel enige betekenis verwierf.⁶⁾ Maar de 'belangrijkheid van het dorp Tilburg', waarover koning Lodewijk Napoleon bij zijn stadsrechtverlening in 1809 sprak, zal toch voornamelijk gezocht moeten worden in de textielnijverheid, die

de produktie van linnen, maar vooral van wollen stoffen omvatte. Tegen deze 'buitennering' op het platteland keerden zich al in de veertiende eeuw de Brabantse steden, maar tevergeefs.⁷⁾ Twee eeuwen later wist het dorp Tilburg steden als Den Bosch en Breda en de naburige vrijheid Oisterwijk op het gebied van de wollenlakennijverheid te overvleugelen.⁸⁾ Na Leiden werd Tilburg zelfs het belangrijkste wolcentrum in de republiek.⁹⁾ Door het wegvallen van de Engelse concurrentie ten gevolge van het continentaal stelsel in de Bataafse en Franse tijd en, vooral niet te vergeten, door de uitvoering van omvangrijke legerorders, heeft de Tilburgse textielindustrie in deze overigens zo benarde periode haar

Lodewijk Napoleon geschilderd door Ch. H. Hodges 1809 (Rijksmuseum Amsterdam)



**LODEWIJK NAPOLEON, door de
Gratie Gods en de Constitutie des Koninkrijks,
KONING VAN HOLLAND, Connetable van
Frankrijk.**

*In acht genomen hebbende de belangryheid van het dorp Tilburg
In acht nemende dat dezelfde bevolking meer dan twee duizend inwoners
gemaakte gemeente van burgj' onder te verheffen verklaard gemaak
Hedden by besloten te bevesten.*

Art. 1^o

*Het dorp Tilburg wordt tot een stad verheven, en zal dienvervolgens onder
de steden van het rijk georganiseerd worden.*

2^o

*De Landdrost van het Departement Brabant zal ten spoedigste aan
den Minister van Binnenlandsche Zaken een voorstel doen behelzende
eene nominatie ter vervulling der plaatsen van Burgemeester
Wethouders & Vroedschappen der Stad Tilburg, ten einde deze om
kenoemd te worden.*

3^o

*Orde Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de
volvoering van het tegenwoordige besluit.*

*Gegeschied Tilburg den 18 ten Jaar van 1809
Van onze Regeering het rijk.*

Lodewijk.

Decreet van 18 april 1809 (Algemeen Rijksarchief Den Haag, Archief
Staatssecretarie Lodewijk Napoleon, inv. nr. 191)

positie nog weten te versterken. Hierin zal dus wel de belangrijkste reden hebben gelegen waarom koning Lodewijk in 1809 de gemeente Tilburg 'een bewijs onzer tevredenheid' wilde geven, zoals hij het in het decreet van 18 april van dat jaar omschreef.¹⁰⁾

Twee klassen van gemeenten

Is hiermee de verlening van het stadsrecht wel voldoende verklaard, open blijft de vraag wat deze verheffing toen nog voor zin had. Welnu, de uitvoeringsbesluiten van de constitutie voor het koninkrijk Holland van 1806 verdeelden de gemeenten in twee klassen:

1. steden met ten minste 5000 inwoners, waarin ook steden met tussen de 2000 en 5000 inwoners konden worden opgenomen;
2. alle overige gemeenten, waar-

onder ook de dorpen met meer dan 5000 inwoners.

Het zal dus duidelijk zijn dat Tilburg door de stadsrechtverlening overging van de tweede klasse naar de eerste.

Terwijl de gemeenten van de tweede klas de bestuursinrichting hielden die zij in 1806 hadden, werden voor de eerste klas bijzondere bepalingen gemaakt. Onder meer zouden de burgemeester, wethouders en vroedschapsleden hier door de koning worden benoemd.¹¹⁾ Artikel 2 van het decreet van 18 april 1809 aangaande de Tilburgse stadsrechtverlening luidde dan ook: 'De landdrost van het departement Brabant zal ten spoedigsten aan den minister van binnenlandsche zaken een voorstel doen, behelzende eene nominatie ter vervulling der plaatsen van burgemeester, wethouders en vroedschappen der

stad Tilburg, ten einde door ons benoemd te worden'.¹²⁾ Het regime was zo geünificeerd en gecentraliseerd dat van een zelfstandig gemeentelven weinig sprake was. Dat werd er na de inlijving bij Frankrijk niet beter op. In 1810 werd de Franse gemeentewet, de wet van '28 pluviöse an VIII' (17 februari 1800), hier te lande ingevoerd. Daarbij kwam zowaar het onderscheid in twee klassen van gemeenten te vervallen. Voor de 'municipalités' werden door de prefecten van de departementen 'maires', 'adjoints' en 'conseils' aangeesteld.¹³⁾ In Tilburg waren dat één maire, twee adjoint-maires en twaalf raadsleden.¹⁴⁾

'Alle de aanzienlijken komen in de regeering'

1813: Napoleon verslagen, de Fransen op de aftocht, de prins van Oranje bij Scheveningen geland. 'Alle partijschap heeft opgehouden . . . Alle de aanzienlijken komen in de regeering . . . Elk dankt God. De oude tijden komen wederom. Oranje boven!' schreef Gijsbert Karel van Hogendorp in zijn bekende proclamatie.

Op gemeentelijk niveau bleven vooralsnog de bestaande bestuurscolleges gehandhaafd. Maar de grondwet van 1814 ging onderscheid maken tussen 'steden' enerzijds en 'heerlijkheden, districten en dorpen', kortom het platteland, anderzijds. Iedere bestuursseenheid zou een reglement krijgen.

De stedelijke reglementen van 1815-1816 weken in het algemeen slechts op ondergeschikte punten van elkaar af.¹⁵⁾ In Tilburg kwamen drie door de koning te benoemen burgemeesters, die beurtelings voor een jaar president-burgemeester waren, en een raad van achttien leden. Deze raadsleden, die bij voorkeur tot de aanzienlijkste burgers moesten behoren, werden voor het leven benoemd door een kiescollege, dat op zijn beurt werd gekozen door de stemgerechtigde burgers. Stemgerechtigd waren slechts die mannelijke ingezetenen die jaarlijks minstens acht gulden in de beschreven rijksbelastingmiddelen betaalden.¹⁶⁾

In de buitenstedelijke gemeenten, waarvoor eveneens reglementen

REGLEMENT

VOOR DE

REGERING

der Stad

TILBURG.



HERTOGENBOSCH,

Ter Boekdrukkery van H. PALIER en ZONNEN,
op de groote Markt, 1816.

(coll. Gem. Archiefdienst Tilburg,
Secretariearchief 1810-1907, inv. nr.
274)

werden vastgesteld, werden de raadsleden echter door de staten van de provincie benoemd.¹⁷⁾ Hier waren dus alle ingezetenen van rechtstreekse invloed op de bestuurders van hun heerlijkheid, district of dorp verstoken. Het belang van het Tilburgs stadsrecht bestond dus toen uit de omstandigheid dat een beperkt aantal mannelijke ingezetenen door middel van een getrapte verkiezing enige invloed op de samenstelling van het stadsbestuur kon uitoefenen. Dat was al. Het voorrecht om stad te zijn veranderde nog niet in 1824, toen één reglement voor het bestuur van de 'steden' en één voor het 'platteland' werd vastgesteld.¹⁸⁾ Tilburg kreeg ten gevolge daarvan één burgemeester, twee wethouders en een raad van achttien leden, die nog steeds voor het leven werden benoemd door een college van dertig kiezers. Stemgerechtigden – dus degenen die dit kiescollege kozen – waren de mannelijke ingezetenen die twaalf gulden of meer in de beschreven middelen betaalden.¹⁹⁾ Op het platteland bleef de benoeming van de raadsleden door provinciale staten gehandhaafd, zij het dat het plaatselijk bestuur daarover eerst gehoord werd.²⁰⁾

Het onderscheid verdwenen

1848, het Europese revolutiejaar,

zou uiteindelijk het onderscheid tussen stad en platteland in politiek opzicht doen verdwijnen. Willem II, een koning die, met angst om het hart, verklaarde in één nacht van conservatief liberaal te zijn geworden, zag zich in 1849 genoodzaakt het roer van staat in handen te leggen van de gevreesde radicaal mr. Johan Rudolf Thorbecke. Deze was niet alleen de auctor intellectuelis van de progressieve grondwetswijziging van 1848, maar werd dat ook van tal van wetten die uit die wijziging voortvloeiden. Van deze 'organieke' wetten wordt de gemeentewet van 1851 wel zijn meesterstuk genoemd. In deze wet was het onderscheid tussen steden en platteland en daarmee de bevoorrechtiging van de steden in politiek opzicht verdwenen; Nederland kende voortaan slechts 'gemeenten'. Belangrijker was echter dat met een nieuw kiesstelsel, dat uit-

ging van rechtstreekse verkiezing van de gemeenteraad, de basis werd gelegd van de gemeentelijke democratie, zoals wij die nu kennen. Het verlies van de stedelijke bevoorrechtiging hoeft daarom niet betreurd te worden.

Een en ander overziende kan geconcludeerd worden dat het Tilburgs stadsrecht in politiek opzicht niet veel heeft kunnen voorstellen, maar dat het toch ook niet helemaal zonder betekenis is geweest. Misschien heeft Tilburg er in andere opzichten enig, natuurlijk moeilijk te meten, prestige aan kunnen ontlenuen.

Het 175-jarig bestaan van het Tilburgs stadsrecht viert ons onnodig, maar het is toch zinvol even bij de ontwikkeling van de gemeentelijke democratie stil te staan in een tijd waarin reactionairen weer het politieke beeld bepalen.

Noten

- 1) Dit decreet (Algemeen Rijksarchief Den Haag, Archief Staatssecretarie Koning Lodewijk Napoleon, inv. nr. 191 – 18 april 1809) is ook afgedrukt door C. Weijters, *De groei van de Tilburgse bevolking tot ± 1810*, in: *Historische Bijdragen. Orgaan van de Heemkundekring 'Tilborgh'*, jrg. 3 (1972), nr. 2, p. 50-51.
- 2) H. Hardenberg, *Het ontstaan van de vrijheid Tilburg*, in: *Van heidorp tot industriestad. Verkenningen in het verleden van Tilburg* (Bijdragen tot de studie van het Brabantse heem, dl. V), Tilburg 1955, p. 29-76. Ondanks de titel van dit artikel heeft Tilburg nooit de status van vrijheid verworven.
- 3) M.W.J. de Bruijn, *Het ontstaan van de Tilburgse schepenbank*, in: *Historische Bijdragen*, jrg. 2 (1971), p. 5-12 en 56-67.
- 4) B. Dijksterhuis, *Bijdragen tot de geschiedenis der heerlijkheid Tilburg en Goirle* (diss. Leiden), Tilburg 1899, p. 8-29.
- 5) Dijksterhuis, *a.w.*, passim.
- 6) J.H. van Mosselveld, *De markten*, in: *Van heidorp tot industriestad*, p. 207-225. C. Weijters, *De Tilburgse weekmarkt voor de Franse tijd, 1575-1795*, dl. I, in: *Actum Tilliburgis. Driemaandelijkse tijdschrift van de Heemkundekring 'Tilborch'*, jrg. 10 (1979), p. 90-96.
- 7) M. de Bruijn, *Verkenningen I. Over de middeleeuwse lakennijverheid in Tilburg en omstreken*, in: *Actum Tilliburgis*, jrg. 9 (1978), p. 124-131.
- 8) P.C. Boeren, *De Tilburgse wolnijverheid tot het begin der zeventiende eeuw*, in: *Van heidorp tot industriestad*, p. 120-136.

- 9) P.C. Boeren, *Het hart van Brabant. Schets eener economische geschiedenis van Tilburg*, Tilburg 1942, p. 28-45.
- 10) Boeren, *Het hart van Brabant*, p. 46-51. H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *De Tilburgse nijverheid op de eerste algemene tentoonstelling van volksvlijt te Utrecht in 1808*, in: *Van heidorp tot industriestad*, p. 177-181.
- 11) W.J. Alberts, *De geboorte en groei van de Nederlandse gemeente*, Alphen aan den Rijn 1966, p. 106-107.
- 12) Weijters, *De groei van de Tilburgse bevolking*, p. 51.
- 13) Alberts, *a.w.*, p. 107.
- 14) J.H. van Mosselveld, *De magistraat van Tilburg in de Franse tijd*, in: *Van heidorp tot industriestad*, p. 162-164.
- 15) Alberts, *a.w.*, p. 108-110.
- 16) Gemeentearchief Tilburg, *Nieuw secretariearchief*, nr. 274.
- 17) Alberts, *a.w.*, p. 110-116.
- 18) Alberts, *a.w.*, p. 116-117.
- 19) Gemeentearchief Tilburg, *Nieuw secretariearchief*, nr. 275.
- 20) Alberts, *a.w.*, p. 117-118.

Verder gebruikte literatuur

Algemene geschiedenis der Nederlanden, dln. 10-13, red. H.F.J.M. van den Eerenbeemt, J. Hannes e.a., Haarlem 1977-1983. C.W. van der Pot/A.M. Donner, *Handboek van het Nederlandse staatsrecht*, 10de druk, Zwolle 1977. *Het staatsblad van het koninkrijk der Nederlanden*, 's-Gravenhage 1813-1851. *Verzameling van Nederlandse staatsregelingen en grondwetten*, red. W.J.C. van Hasselt/F.R. Böthlingk, 15de druk, Alphen aan den Rijn 1964.